

Universiteit
Leiden
The Netherlands

**Discriminante validiteit van schalen voor
temperament en waargenomen veiligheid**
Ijzendoorn, M.H. van

Citation

Ijzendoorn, M. H. van. (1984). Discriminante validiteit van schalen voor temperament en waargenomen veiligheid. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/1382>

Version: Not Applicable (or Unknown)
License: [Leiden University Non-exclusive license](#)
Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/1382>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Archief

DISCRIMINANTE VALIDITEIT VAN SCHALEN VOOR TEMPERAMENT EN WAAR-
GENOMEN VEILIGHEID

L.W.C. Tavecchio en M.H. van IJzendoorn

Rijksuniversiteit Leiden
Vakgroep Wjsggerige en Empirische Pedagogiek
Postbus 9507
2300 RA Leiden

SUMMARY. Discriminant validity of scales for temperament and perceived security. The aim of the present study was to assess the discriminant validity of two scales measuring temperament and perceived security respectively. Temperament was measured by means of a Dutch version of Bates' ICQ; Perceived Security, a scale purporting to measure certain aspects of the multidimensional attachment construct, was developed by us in earlier research. Scales developed to measure these different constructs (i.e. temperament and attachment) should possess a high degree of discriminant validity to be useful in an empirical discussion on the relationship between temperament and attachment. However, based on the content of the items, it can be expected that "adjustment", a subscale of the ICQ, will correlate highly with Perceived Security. Both scales were administered to a sample of 339 mothers with children between 16 and 32 months. Responses on both scales were analyzed separately for three age-groups (with mean ages of 1.5, 2 and 2.5 years respectively) by means of factoranalysis and multiple regression techniques. It appeared that the subscale "adjustment" correlated strongly with Perceived Security. Therefore, it should be considered a rather strange element in the temperament construct. Future researchers on the relationship between temperament and attachment are well advised to leave aside "adjustment" or related "temperamentdimensions" in order to enhance discriminant validity.

De ouderlijke perceptie van eigenschappen en gedragskenmerken van het kind is een belangrijke variabele in onderzoek naar vroegkinderlijke opvoeding en ontwikkeling. De laatste jaren is een opleving te bespeuren in vragenlijstonderzoek naar de ouderlijke attributies van temperament, omschreven als een relatief stabiele gedragsstijl van het kind. Gedoeld wordt op stijkenmerken zoals prikkelbaarheid, afleidbaarheid, activiteitsniveau, stemming, en dergelijke.

Een belangrijke vraag bij dit type onderzoek luidt in hoeverre waargenomen temperament met de "werkelijke" gedragsstijl van het kind correspondeert. Sommige onderzoekers beschouwen (moeilijk) temperament als een "feitelijk" gedragskenmerk binnen het kind (een

zgn. "within-the-infant-characteristic") ongeacht hoe de ouders dit ervaren (Thomas en Chess, 1977) anderen menen dat er sprake is van een verwevenheid van attributie en "realiteit" (Bates, 1980). Hetzelfde probleem doet zich voor bij vragenlijstonderzoek naar gehechtheid, met name naar de gevoelens van veiligheid/angst van een kind in stressvolle scheidingsituaties (Tavecchio, Van IJzendoorn, Goossens en Vergeer, 1983; Van IJzendoorn, Tavecchio, Goossens en Vergeer, 1983).

Koppeling van vragenlijstgegevens aan systematische observaties van gedrag geeft enig inzicht in de overeenstemming tussen ouderlijke perceptie en "feitelijk" gedrag (of moeten we spreken van percepties van de onderzoeker?). Dit dergelijk validatieonderzoek blijkt doorgaans een nogal beperkte correspondentie tussen vragenlijst- en observationele gegevens. Zo vonden Bates en Bayles (1984, blz. 121) slechts 4 tot 10% gemeenschappelijke variantie bij een vergelijking tussen beschrijvingen door de moeder van temperamentskenmerken van hun kind en observatiegegevens. Van IJzendoorn et al. (1983, blz. 688-689) vonden in een onderzoek naar gehechtheidsgedrag een (weliswaar wat grotere) overlap van 21% variantie tussen beschrijvingen door de moeder ("Waargenomen Veiligheid", zie ook blz. 83) en observatiescores. Daarmee is het belang van vragenlijstonderzoek niet ondergraven: ook ouderlijke percepties maken deel uit van de opvoedingswerkelijkheid. Wel leidt een dergelijk resultaat tot relativering van de reikwijdte van vragenlijstonderzoek, en tot onderstreping van het belang van aanvullende onderzoeksbenaderingen.

Dat we ons in dit artikel toch beperken tot vragenlijstgegevens heeft twee redenen. Ten eerste werd reeds validatie-onderzoek in de hiervoor bedoelde zin met schalen voor temperament en voor waargenomen veiligheid uitgevoerd. Ten tweede ontbreekt nog een poging tot bepaling van de discriminante validiteit van twee schalen die ieder een verschillend maar wellicht verwant construct beogen te meten. Het betreft hier een Nederlandse bewerking van Bates' "Infant Characteristics Questionnaire" (Bates, Freeland & Lounsbury, 1979; Kohnstamm, 1984), en een door ons geconstrueerde schaal

voor "waargenomen veiligheid", bedoeld als equivalent voor de observaties van gehechtheidsgedrag in de bekende "Strange Situation"-procedure (Ainsworth, Blehar, Waters & Wall, 1978; Van IJzendoorn, Tavecchio, Goossens & Vergeer, 1982).

Het is niet primair onze bedoeling met dit onderzoek naar de discriminante validiteit van voornoemde schalen een bijdrage te leveren aan de discussie over de relatie tussen temperament en gehechtheid (Goldsmith & Campos, 1982; Kagan, 1982; Sroufe & Waters, 1983; Waters & Deane, 1982). Deze discussie laat zich slechts zinvol voeren als de constructen "temperament" en "gehechtheid", en daarmee hun operationalisaties elkaar tenminste niet geheel overlappen. "Temperament" duidt zoals gezegd op formele kenmerken van kinderlijk gedrag: de kenmerkende stijl waarin het kind in diverse uiteenlopende situaties opereert. "Gehechtheid" duidt op de affectieve lading van de opvoeder-kind relatie, en betreft niet name de gevoelens van veiligheid/angst bij scheiding en terugkeer van de gehechtheidspersoon (zie ook het artikel van Leenders en Tavecchio elders in dit themanummer voor een nadere beschrijving van temperament en gehechtheid).

Schalen die deze verschillende constructen beogen te meten (geheel of slechts voor bepaalde facetten) zullen op grond van deze beschrijvingen de nodige discriminante validiteit moeten vertonen om bruikbaar te zijn voor een empirische discussie over de relatie tussen temperament en gehechtheid. In dit onderzoek veronderstellen we dat de meeste subschalen van de IOQ (de temperamentschaal) en de Waargenomen Veiligheidsschaal relatief laag gecorreleerd zijn, en dus een behoorlijke discriminante validiteit bezitten. Op inhoudelijke gronden is echter één uitzondering te verwachten, en wel voor de correlatie tussen de subschaal "Aanpassing" en de Waargenomen Veiligheidsschaal. Zoals blijkt uit inspectie van de items die doorgaans deze subschaal vormen¹ wordt hier gedeeltelijk voor soortgelijke waarnemingen gevraagd als bij Waargenomen Veiligheid, en mogen we op dit punt een relatief hoge convergente validiteit verwachten. Indien dit juist is moet de subschaal "Aanpassing" als een vreemde eend in de bijt van het temperamentsconstruct worden beschouwd.

METHODEN: ONDERZOEKSGROEP EN VARIABLEN

DE ONDERZOEKSGROEP

Het onderzoek werd verricht bij volledige gezinnen met tenminste één kind in de leeftijd tussen 10 en 32 maanden. De gezinnen werden geworven uit het bestand van de gemeente Leiden. De dataverzameling vond plaats tussen februari en juli 1982. In eerste instantie leken 566 intacte gezinnen met een kind in de relevante leeftijdsperiode geschikt. Van deze groep weigerden 99 gezinnen hun deelname (17.5%), slechts in een enkel geval met redenen omkleed (bijvoorbeeld uit boosheid over de bekendheid van hun adres). Aan de resterende groep (467 gezinnen) werd vervolgens de vragenlijst toegestuurd en in voorkomende gevallen werden nog maximaal twee reminderbriefjes verzonden. Op deze wijze bleken uiteindelijk 413 gezinnen "bruikbaar" voor het onderzoek (88% van de "niet-weigeraars" en 73% van de oorspronkelijk geschikt bevonden groep). Van de nonrespondenten die bereid waren informatie over hun beroepsniveau te verschaffen (43%) behoorde 61% tot een lagere sociaal-economische categorie en 39% tot een hogere milieugroep. De gemiddelde SES-score (Sociaal-Economische-Status) in de overgebleven groep bedroeg 4.6 (met een standaardafwijking van 1.5), bepaald met behulp van de ITS-beroepenklapper (Van Westerlaak, Kropman & Collaris, 1975). Beroepsniveau wordt daarbij gescoord op een schaal lopend van "ongeschoolde arbeid" (1) tot "academische beroepen" (6). Omdat in de groep van 413 gezinnen slechts iets meer dan een derde (37%) van de vrouwen buitenshuis werk verrichtte (practisch steeds part-time) werd bij de vaststelling van de SES-index het door de man uitgeoefende beroep als uitgangspunt gekozen: meer dan 94% werkte buitenshuis in een volledige betrekking. Goldsmith & Campos (1982) waarschuwen uitdrukkelijk tegen het meten van temperament over een te ruim gekozen tijdvak, onder meer wijzend op factoren als cognitieve en motorische ontwikkeling die bij kinderen tussen 0 en 3 jaar zo'n essentiële rol spelen. Ook Bates deed onderzoek bij qua leeftijd homogene groepen (resp. 6, 13 en 24 maanden). Het eerder in ons land door Kohnstamm (1984) verrichte temperamentonderzoek werkte zelfs met 9 leeftijdscategorieën, waar-

in de kinderen per categorie niet meer dan drie maanden van elkaar verschilden. Ook gehechtheid maakt een sterk leeftijdgebonden ontwikkeling door (vgl. Van IJzendoorn, 1979). Daarom werd besloten te werken met drie qua leeftijd zo homogeen mogelijke groepen, die echter groot genoeg moesten zijn om bepaalde analyses zinvol te kunnen uitvoeren en interpreteren. Op deze wijze ontstonden de volgende drie groepen:

1. Groep I of de jongste groep: een groep van 97 kinderen met een gemiddelde leeftijd van ruim 1.5 jaar ($\bar{X} = 18.8$ mnd, $SD = 1$, minimum 16, maximum 20 maanden);
2. Groep II of de middengroep: een groep van 123 kinderen met een gemiddelde leeftijd van iets meer dan twee jaar ($\bar{X} = 24.2$ mnd, $SD = 1.5$, minimum 22 en maximum 26 maanden);
3. Groep III of de oudste groep: een groep van 119 kinderen, gemiddeld iets jonger dan 2.5 jaar ($\bar{X} = 29.6$ mnd, $SD = 1.2$, minimum 28 en maximum 32 maanden).

In de leeftijd tussen 10 en 15 maanden bevonden zich slechts 23 kinderen, een te gering aantal met het oog op de te verrichten analyses. Deze groep werd daarom buiten beschouwing gelaten.

Met betrekking tot de gezinssamenstelling bestond de definitieve onderzoeksgroep ($n = 339$) voornamelijk uit gezinnen met één of twee kinderen (respectievelijk 33.5% en 51.6%), 12.5% van de gezinnen had drie kinderen, 2.4% vier of vijf. De moeders in deze groep hadden een gemiddelde leeftijd van 31.5 jaar ($SD = 3.9$, minimum 21, maximum 44), de vaders waren gemiddeld 34.6 jaar ($SD = 4$, minimum 23, maximum 48). In deze groep bevonden zich 174 meisjes en 165 jongens.

WAARGENOMEN EN OPERATIONALISATIE VAN DE VARIABELEN

Waargenomen Veiligheid. "Waargenomen Veiligheid", de "afhankelijke" variabele in het onderzoek, vormt de operationalisatie van één van de aspecten van het meerdimensionele construct gehechtheid, namelijk de mate waarin het kind zich veilig voelt in min of meer dreigende, potentieel bedreigende situaties. Het zijn immers juist deze situaties die in de meest gangbare operationaliseringsstrategie, Ainsworth's Strange Situation, kunstmatig tot stand

worden gebracht in de theoretisch gefundeerde verwachting dat juist dan het gehechtheidsgedrag zich in de meest directe vorm zal manifesteren. In concreto werd de moeder² gevraagd naar de mate waarin het kind angst, onzekerheid of verdriet toonde in de volgende situaties: (1) in contacten met relatief onbekende personen ("vreemden"); (2) in alledaagse scheidingsituaties en (3) in vreemde omgevingen en onbekende situaties. Ook werd gevraagd naar het algemeen angstniveau van het kind.

De antwoorden werden gegeven op 4- en 5-puntsschaaltjes, waarop kon worden aangegeven in hoeverre het kind in deze situaties angst, verdriet of onzekerheid ten toon spreidt. In totaal werden 13 vragen gesteld over de bij het kind door de moeder "Waargenomen Veiligheid" in deze potentieel bedreigende situaties¹. De over deze 13 items gevormde somscore bleek homogeen en betrouwbaar (Cronbach's alpha .84 of hoger, zie Temperamentdimensies). Lage scores op de schaal duiden op een lage waargenomen veiligheid, hoge scores op een hoge mate van (door de moeder waargenomen) veiligheid. Eerder door ons verricht validatie-onderzoek, waarbij ook de schaal Waargenomen Veiligheid betrokken was, wees uit dat kinderen behorend tot Ainsworth's B4- en C-categorie (respectievelijk te karakteriseren als "angstig-afhankelijk gehecht", vgl. Van IJzendoorn et al. (1984) en "ambivalent-afwerend gehecht") gemiddeld relatief laag scoorden op deze variabele. Deze kinderen gedragen zich erg verdrietig, angstig, boos of juist erg passief in scheidingsituaties. De schaal is aanmerkelijk minder gevoelig voor het onderscheid tussen het schijnbaar onaangedane gedrag vertoond door de "A-kinderen" (aangeduid als "vermijdend" gehecht) in stressvolle omstandigheden en het gedrag zoals dat in dergelijke situaties door de "veilig" gehechte kinderen uit de B1 t/m B3-categorieën wordt vertoond. Zowel de A- als de B1- t/m B3-kinderen scoren namelijk relatief hoog op Waargenomen Veiligheid (vgl. Tavecchio et al. 1983, Tavecchio, Van IJzendoorn & Hubbard, 1983).

Temperamentdimensies. De vertaling van de ICQ van Bates, aangeduid met "N-ICQ" of "BPTV" (Baby Peuter Temperament Vragenlijst) werd gebruikt ter bepaling van het temperament. In de inleiding tot dit

artikel werd al gerefereerd aan het omvangrijke onderzoek dat door de Leidse Vakgroep Ontwikkelingspsychologie in 1982 met dit instrument werd verricht bij meer dan 7000 ouders (Kohnstamm, 1984; zie ook Duijvelaar, 1983). In dit onderzoek werden de gegevens in 9 verschillende leeftijdsgroepen afzonderlijk met behulp van factoranalyse op hun structuur onderzocht (de jongste groep had een leeftijd van 2-4 maanden, de oudste 31 maanden en ouder). Het bleek dat vier temperamentskenmerken in (bijna) alle leeftidsgroepen konden worden aangetroffen:

- "makkelijk-moeilijk/huilgedrag"
- "aanpassing"
- "persistentie"
- "knuffelen".

De in het onderhavige onderzoek uitgevoerde factoranalyses en daarop volgende betrouwbaarheidsanalyses hadden ten doel te komen tot een beperkt aantal relatief onafhankelijke temperamentdimensies (vgl. Huitt & Ashton, 1982). Daarbij speelde de vergelijkbaarheid met de resultaten van Kohnstamm steeds een belangrijke rol. Tevens werd nagegaan of het mogelijk was over de totale leeftidstrange tabele temperamentdimensies op het spoor te komen, uiteraard onder de gegevens daarbij geweld aan te doen. Ook in ons onderzoek bleken de 4- en in mindere mate de 5-factoriële oplossingen over het algemeen het best te interpreteren en tot de grootste overeenstemming tussen de diverse leeftidsgroepen te leiden (in de Appendix (zie noot 1) vindt men een samenvatting en een verantwoording van de bij de constructie van de temperamentdimensies gevolgde werkwijze).

Een en ander leidde tot het volgende resultaat, sterk overeenkomend met Kohnstamm en Duijvelaar (van de laatste werd overigens de benaming van de dimensies overgenomen):

- . Een dimensie "makkelijk-moeilijk/huilgedrag", die aangeeft hoe vaak een kind in het algemeen huilt of zich opwindt, hoe prikkelbaar het is, hoe hard het huilt en hoeveel aandacht het over het algemeen voor zich opeist. Hoe moeilijk het kind, naar de mening van de moeder, voor andere ouders zou zijn en hoe moeilijk

zij het kind zelf vindt, maken ook deel uit van deze dimensie. Een lage score op de op basis van 8 items gevormde "schaal" duidt op een relatief makkelijk temperament, een hoge score op een "moeilijk" temperament.

2. De tweede dimensie, "aanpassing", weerspiegelt het vermogen van het kind om zich te schikken in nieuwe omstandigheden. Reageert het positief of angstig en afwerend op een nieuwe omgeving en vreemde mensen? Een hoge waarde op de op basis van drie items bepaalde somscore duidt op een geringe mate van aanpastheid, een lage score op een relatief grote mate van aanpassing in de beschreven situaties.
3. De derde dimensie, "knuffelen", geeft aan hoe fijn het kind het vindt om opgepakt en geknuffeld te worden en hoe vaak het hierop aandringt door tegen vader of moeder aan te kruipen. Een hoge score op deze variabele betekent dat het kind er geen prijs op stelt geknuffeld te worden, een lage score wijst op het tegendeel.
4. De vierde dimensie, "persistentie", zegt iets over de gehoorzaamheid en gezeggelijkheid van het kind: laat het dingen waar het niet aan mag komen met rust, of zit het er toch aan? Probeert het toch telkens weer ergens heen te gaan, waar het niet mag komen? Een hoge score duidt op relatief ongehoorzaam, "ondeugend" gedrag, een lage score op een grotere mate van gehoorzaamheid.
5. De vijfde en laatste temperamentdimensie is "stemming". Deze variabele geeft aan hoe vaak het kind blij is en in wat voor stemming (vrolijk of bedrukt) het doorgaans verkeert. Een hoge score duidt op een relatief bedrukt, "somber" gestemd kind, een lage score op een relatief vrolijk, blij kind.

Met name de dimensie "makkelijk-moeilijk/huilgedrag" veranderde in de drie leeftijdsgroepen enigszins van samenstelling. Hoewel de in het onderzoek gebruikte dimensie is samengesteld uit items die (bij de 4-factoriële oplossing) bij alle groepen een belangrijke rol speelden, is er per leeftijdsgroep sprake van afwijkingen van de "optimale" samenstelling van deze dimensie. Daarom werd in de drie groepen nagegaan hoe hoog de correlatie was tussen dimensie 1

en de per groep optimale factor (samengesteld uit de 7-9 hoogst ladende, discriminerende items op de factor). Voor de groepen I en II bedroeg de correlatie respectievelijk .93 en .92, voor groep III 81. Hierop zal bij de resultaten nader worden ingegaan. Voor de andere dimensie die ook lichte fluctuaties per leeftijds-groep liet zien, "aanpassing", bedroegen alle correlaties tussen de in het onderzoek gebruikte dimensie en de per groep optimale factor tenminste .93.

De interne consistentie, bepaald met Cronbach's alpha, van de tot nu toe besproken variabelen is in de diverse groepen bevredigend tot goed voor Waargenomen Veiligheid (min .84, max. 85), moeilijk/huilgedrag (min. .75, max. 83), persistentie (min. .70, max .83) en aanpassing (min 72, max. 82) en wat lager voor knuffelen (min. 58, max 66) en stemming (min .57, max. .74). Deze waarden stemmen in het algemeen overeen (voor wat betreft de eerste vier temperamentdimensies) met de door Kohnstamm (1984) met betrekking tot overeenkomstige leeftijds-groepen gerapporteerde gegevens. Hoewel zowel Kohnstamm als Jansen (1984) in sommige van hun analyses een factor "stemming" aantreffen, rapporteren zij hierover geen interne consistentie gegevens.

Achtergrondvariabelen. Tenslotte werd bij de in de volgende paragraaf te bespreken analyses nog een aantal zogenaamde "achtergrondvariabelen" betrokken het geslacht van het kind, zijn of haar leeftijd, het aantal kinderen in het gezin en de op blz 82 geïntroduceerde SES-index als maat voor het milieu.

RESULTATEN

In Tabel 1 vindt men de gemiddelden en standaardafwijkingen van de bij het onderzoek betrokken variabelen. Wat opvalt is de hoge milieuscore, een feit waar reeds eerder gewag van gemaakt werd en een reden voor enige reserve ten aanzien van de externe validiteit van de hierna te bespreken resultaten. De gemiddelde scores op de vijf temperamentdimensies³ zijn alle relatief laag. Dit duidt er onder andere op dat de kinderen als relatief "makkelijk" werden beoordeeld. Verder vallen vooral de gemiddelden op "stemming" en

Tabel 1. Gemiddelden en Standaardafwijkingen (tussen haakjes) van Achtergrondvariabelen, Temperamentdimensies en Waargenomen Veiligheid voor de totale groep en de drie leeftijdsgroepen.

Variabelen	Totale groep (n=339)	Groep I (n=97)	Groep II (n=123)	Groep III (n=119)
Achtergrondvariabelen				
Wijze	4.5 (1.5)	4.0 (1.5)	4.0 (1.5)	4.3 (1.0)
Leeftijd kind	24.4 (4.5)	14.8 (1.0)	24.2 (1.5)	29.6 (1.2)
Aantal kinderen aerlacht kind ¹⁾	1.8 (.75)	1.0 (.74)	1.9 (.76)	1.0 (.76)
	174 m/165 j	40 m/49 j	74 m/49 j	52 m/67 j
Temperamentdimensies				
Moeilijk/huilgedrag	26.2 (6.4)	26.0 (6.9)	25.2 (6.0)	26.4 (6.5)
Aanpassing	8.4 (3.4)	8.7 (3.2)	8.7 (3.4)	7.8 (3.4)
knuffelen	6.3 (2.2)	6.3 (2.4)	7.0 (2.0)	6.9 (2.3)
Persistentie	7.5 (2.2)	7.8 (2.8)	7.6 (2.0)	7.1 (3.0)
Stemming	4.0 (1.7)	4.2 (1.5)	4.0 (1.8)	4.5 (1.3)
Waargenomen veiligheid	31.7 (6.6)	34.0 (6.4)	34.5 (6.0)	33.6 (6.7)

Noot: Het mogelijke scorebereik is als volgt: moeilijk/huilgedrag 8-56, aanpassing 3-21, persistentie en stemming 2-14, waargenomen veiligheid 13-55; voor de achtergrondvariabelen, zie tekst.

1) Bij deze variabele wordt het aantal meisjes en jongens vermeld.

"aanpassing" op. De moeders in de diverse groepen vinden hun kinderen blijkbaar over het algemeen nogal vrolijk en vrij goed aangepast. De gemiddelde score op Waargenomen Veiligheid ligt praktisch in het midden van de scoreverdeling: deze variabele volgt in de totale groep dan ook een zo goed als perfecte normaalverdeling. Geen van de variabelen gaf bij vergelijking tussen de drie leeftijdsgroepen (door middel van 1-weg variantie-analyse) een significant verschil te zien. Verschillen tussen jongens en meisjes konden alleen worden aangetroffen op Waargenomen Veiligheid, met name in groep II ($\bar{X}$ -jongens = 32.9, SD = 6.6, $\bar{X}$ -meisjes = 35.5, SD = 6.4, $t = 2.15$, $df = 121$, $p = .033$, 2-zijdig) en bijna in de totale groep ($\bar{X}$ -meisjes = 35.4, SD = 6.4, $\bar{X}$ -jongens = 34.04, SD = 6.6, $t = 1.91$, $df = 337$, $p = .057$, 2-zijdig).

Het feit dat op de temperamentdimensies geen geslachtverschillen gevonden werden, is in overeenstemming met recent onderzoek van Maziade, Boudreau, Thivierge, Capéran en Côté (1984) in Quebec en strookt met de suggestie van Buss en Plomin (1975) dat geslachtsverschillen in temperament niet voor het vierde jaar te verwachten zouden zijn

Met behulp van multi-pele regressie is nagegaan in hoeverre Waargenomen Veiligheid voorspelbaar is vanuit de vijf temperamentdimensies. Bij de totale groep, maar ook voor elk van de drie leeftijdsgroepen afzonderlijk werd hiertoe gebruik gemaakt van hiërarchische, stapsgewijze multi-pele regressie. Hiërarchisch, omdat eerst de vier achtergrondvariabelen als blok werden ingevoerd. Daarna werden de vijf temperamentdimensies als tweede groep ingevoerd. De resultaten voor de diverse groepen zijn weergegeven in de Tabellen 2a t/m 2d.

De voorspellende variabelen zijn in Tabel 2 vermeld in de volgorde waarin ze door de analysemethode zijn uitgekozen. Achter elke variabele is respectievelijk de hoogte van de "ruwe" (Pearson) correlatie vermeld, daarna de gestandaardiseerde wegingscoëfficiënt ($B\beta$), de hoogte van de multi-pele correlatie (R) bij predictie met behulp van de desbetreffende variabele in combinatie met alle eerder genoemde, en R^2 , het kwadraat van de multi-pele correlatiecoëfficiënt en ongeveer gelijk te stellen met het percentage in de variantie in Waargenomen Veiligheid dat door een bepaalde predictorcombinatie "verklaard" wordt. Uitsluitend die variabelen zijn vermeld, waarvan toevoeging aan de predictorcombinatie leidde tot een significante toename in R^2 en waarvan de $B\beta$'s significant waren.

De Tabellen 2a t/m 2d laten zien dat volgens verwachting in alle groepen de temperamentdimensie "aanpassing" veruit de sterkste samenhang vertoont met Waargenomen Veiligheid. In groep III overblijft zelfs geen van de andere variabelen de significantiedrempel. Het kernconcept uit de temperamentschaal van Bates, "makkelijk-waarschijnlijk/huilgedrag", levert in de totale groep en in groep II na "aanpassing" de grootste bijdrage, zij het dat de betekenis van de

nen te gaan met een grotere mate van Waargenomen Veiligheid In de totale groep is deze relatie tussen knuffelen en Waargenomen Veiligheid nauwelijks van betekenis, in de jongste leeftijdsgroep (groep I) is deze relatie wat sterker aanwezig. Wat opmerkelijk is dat een grotere mate van persistentie (het volharden in "ondeugend" gedrag) samen lijkt te gaan met een grotere mate van Waargenomen Veiligheid. Zowel in de totale groep als in groep II gaat het ook in dit geval echter om zeer zwakke relaties. De dimensie moeilijk/huilgedrag speelt eigenlijk alleen in de middengroep (groep II) een rol van enige betekenis. In de jongste en de oudste leeftijdsgroep draagt deze dimensie niets bij aan de voorspelbaarheid van Waargenomen Veiligheid. Een herhaling van de in Tabel 2 vermelde multiële regressie procedure met de per leeftijdsgroep optimale temperamentsdimensie "makkelijk-moeilijk/huilgedrag" leverde slechts uiterst minime verschillen op met de in de tabel gepresenteerde resultaten, ook in groep III (zie Temperamentsdimensies). Hoewel de veranderende samenstelling van de moeilijkheidsfactor over de diverse leeftijdsgroepen vanuit ontwikkelingspsychologisch perspectief best relevant kan zijn (welke kenmerken maken een kind in een bepaalde ontwikkelingsfase "moeilijk" voor de opvoeder?), dient tezelfdertijd geconstateerd te worden dat de relatie met Waargenomen Veiligheid daardoor nauwelijks wordt beïnvloed.

DISCUSSIE EN CONCLUSIE

zoals verwacht is sprake van een hoge convergente validiteit tussen de subschaal Aanpassing en de schaal voor Waargenomen Veiligheid. De gemeenschappelijke variantie schommelt tussen 317 en 54%, voor de totale groep is sprake van 397 gemeenschappelijke variantie. De correlaties van deze subschaal met de overige subschalen uit de ICG zijn beduidend lager (zie noot 1, de Appendix bevat Tabel 3). In zo'n geval concludeert men doorgaans het volgende: "Items which correlate higher in another cluster probably belong in that cluster rather than in the one originally chosen" (Bohrnstedt, 1977, p. 96). Natuurlijk is de omgekeerde strategie ook denkbaar, namelijk de typering van de Waargenomen Veiligheidsitems als aanpassings-

items, maar dit leidt tot verwatering van het construct "temperament" dat al te veel extensie dreigt te krijgen. Op grond van de inhoud van de items is een dergelijke strategie ook beslist niet goed verdedigbaar: deze vormen immers een directe afspiegeling van de gebeurtenissen in de Strange Situation-procedure, zoals bekend de belangrijkste operationalisatie van het construct "gehechtheid".

Uitgaande van de validiteit van de Strange Situation (Ainsworth et al., 1978) en uitgaande van een zekere mate van convergente validiteit tussen de Waargenomen Veiligheidsschaal en de Strange Situation (Van IJzendoorn et al., 1983), wijst een hoge correlatie van één der subschalen uit de ICQ met Waargenomen Veiligheid dan ook sterker in de richting van Bohrnstedt's conclusie.

Omdat de dimensie "Aanpassing" altijd als eerste in de regressievergelijking is ingevoerd - na de achtergrondvariabelen - laten de β 's voor de overige subschalen goed zien hoeveel gemeenschappelijke variantie tussen temperament en Waargenomen Veiligheid resteert als "gecontroleerd" wordt voor de invloed van eerstgenoemde subschaal. In de totale groep resteert niet meer dan 4% gemeenschappelijke variantie, in de subgroepen varieert deze van 7% in groep II tot 0% in groep III. Hier is dus sprake van een hoge mate van discriminante validiteit. De twee schalen beogen een verschillend construct te meten, en daarin slagen ze relatief goed, gezien de geringe percentages gemeenschappelijke variantie van op één na alle subschalen voor temperament en de schaal voor Waargenomen Veiligheid.

Afgezien van het feit dat de door anderen gevonden factorstructuur van de temperamentschaal in dit onderzoek relatief goed kan worden teruggevonden, betekent dit resultaat een ondersteuning voor de construct validiteit van deze schaal. Wel moet hierbij aangetekend worden dat juist in de empirische discussie over de relatie tussen temperament en gehechtheid de subschaal "Aanpassing" een onzuiver element kan vormen. Deze subschaal convergeert zo sterk met de schaal voor Waargenomen Veiligheid, dat hier niet meer van een temperamentskenmerk kan worden gesproken zonder de construct

- M.M. (1983). Initiatief tot validering van aspecten uit de Bowlby-Ainsworth gehechtheidstheorie: De "Strange Situation" vergeleken met "Waargenomen Veiligheid". In P.J.D. Drenth, W. Koops, J.F. Orlebeke & R.J. Takens (Red.), *Psychologie in Nederland: Enkele ontwikkelingen in 1982*. Lisse: Swets & Zeitlinger.
- Tavecchio, L.W.C., Van IJzendoorn, M.H., & Hubbard, F.O.A. (1983). Dichtheid van het opvoedingsmilieu en waargenomen veiligheid: Een tweede vooronderzoek. *Kind en Adolescent*, 4, 45-68.
- Thomas, A., & Chess, S. (1977). *Temperament and development*. New York: Brunner/Mazel.
- Van IJzendoorn, M.H. (1979). Operationaliseringsproblemen bij onderzoek naar de affectieve relatie tussen ouder en kind. *Pedagogische Studiën*, 56, 358-368.
- Van IJzendoorn, M.H., Tavecchio, L.W.C., Goossens, F.A., & Vergeer, M.M. (1982). *Opvoeden in Geborgenheid. Een kritische analyse van Bowlby's attachment theorie*. Deventer: Van Loghum Slaterus.
- Van IJzendoorn, M.H., Tavecchio, L.W.C., Goossens, F.A., Vergeer, M.M., & Swaan, J. (1983). How B is B4? Attachment and security of Dutch children in Ainsworth's Strange Situation and at home. *Psychological Reports*, 52, 683-691.
- Van IJzendoorn, M.H., Goossens, F.A., Kroonenberg, P.M., & Tavecchio, L.W.C. (1984). Dependent attached. Lezing gehouden op het symposium: The Strange Situation procedure: Insights from an international perspective. Third International Conference on Infant Studies, New York, 6 April.
- Waters, E., & Deane, K. (1982). Infant-mother attachment: Theories, models, recent data, and some tasks for comparative developmental analysis. In L. Hoffmann & R. Gandelman (Eds.), *Parental behavior: Causes and consequences*. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum.
- Westerlaak, J.M. van, Kropman, J.A., & Collaris, J.W.M. (1975). *Beroepenklapper*. Nijmegen: Instituut voor Toegepaste Sociologie.
- Zeeuw, J. de (1978). *Algemene Psychodiagnostiek II*. Amsterdam: Swets & Zeitlinger.